

ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ ІНТЕРАКТИВНИЙ КОНКУРС «МАН-ЮНІОР ДОСЛІДНИК»
НОМІНАЦІЯ «ІСТОРИК-ЮНІОР»

Чернігівське територіальне відділення МАНУ

Тут народився геній Гоголя...

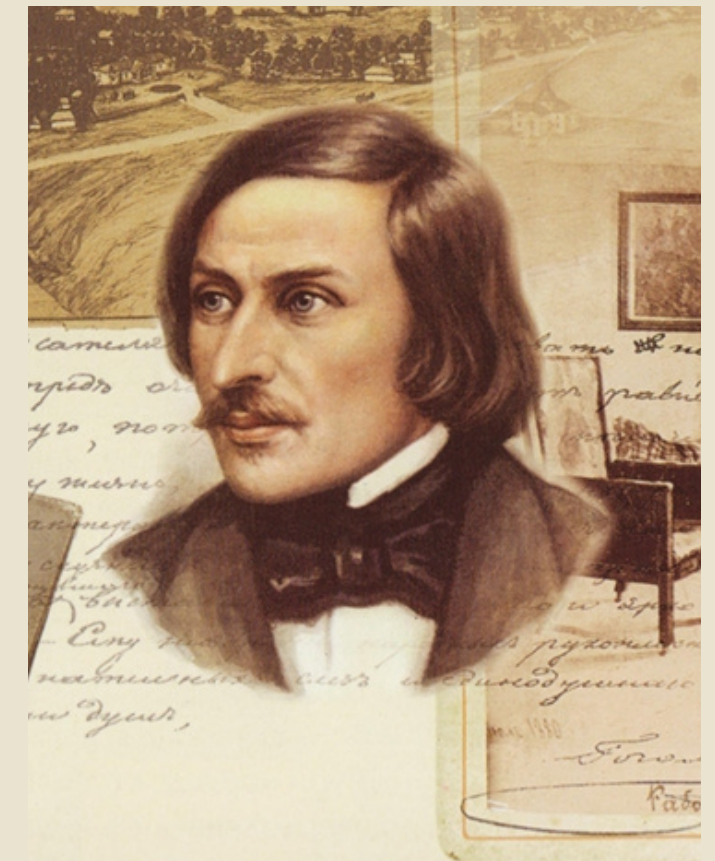
Авторки проєкту

Максименко Анна Олександрівна,

Струк Карина Володимирівна

учениці 8-Г класу Ніжинської гімназії №10

Ніжинської міської ради Чернігівської області

*Керівник: Кресан Жанна Володимирівна,
учителька історії Ніжинської гімназії №10
Ніжинської міської ради Чернігівської області*

Мета дослідження – на основі аналізу краєзнавчих джерел розробити екскурсійний маршрут, пов'язаний з перебуванням Миколи Гоголя у Ніжині.

1. Ознайомитися з краєзнавчою літературою, спогадами, архівними документами, фондами місцевих музеїв щодо перебування Миколи Гоголя у Ніжині під час навчання у Гімназії вищих наук князя Безбородька; узагальнити та систематизувати інформацію.

2. Прослідкувати особливості організації навчання й дозвілля у Гімназії вищих наук та їх вплив на вихованців.

3. Виявити (за можливості) збережені артефакти, пов'язані з періодом навчання Миколи Гоголя в Ніжині.

4. Скласти екскурсійний маршрут гоголівськими локаціями Ніжина. Сприяти збереженню історично-культурної спадщини через популяризацію та пропагування результатів дослідження.

Завдання

Об'єкт дослідження: історико-культурна спадщина міста Ніжина.

Предмет дослідження: локації, архітектурні та речові пам'ятки міста, пов'язані з ім'ям Миколи Гоголя.

Тут народився геній Гоголя...

Карта-схема маршруту

Тематика: історико-літературно-краєзнавча

Спосіб пересування: пішохідний

Сезонність: протягом року

Тривалість: 2 год.

Протяжність: 2,3 км

Перелік об'єктів

1. Пам'ятник М. Гоголю на території університету
- Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя – колишня Гімназія вищих наук князя Безбородька.
2. Музей «Кімната Миколи Гоголя» (НДУ)
3. Гоголівська аудиторія НДУ
5. Графський парк
6. Будинок поміщика Макарова
7. Всіхсвятська церква
8. Церква Костянтина та Олени
9. Хрестовоздвиженська церква
10. Музей «Поштова станція»
11. Пам'ятник М. Гоголю у сквері Гоголя
12. Вулиця Гоголя (бруківка, покриття)
13. Кав'ярня-книгарня «GogolPoint»

Гімназія вищих наук князя Безбородька

Ніжинська Гімназія - перший навчальний заклад університетського типу на Лівобережній Україні

Пам'ятник Гоголю на території НДУ

Статут Гімназії передбачав 9-річний термін навчання. Приймали лише хлопчиків. Заняття проходили у формі двогодинних лекцій з 8-ої до 12-ої години, а потім з 14-ої до 16-ої години. Екзамени відбувалися в кінці року і були двох видів: приватні (індивідуальні) і публічні.

На будівництво витрачено 1 275 681 крб. 27 коп. (за підрахунками О. Кушельова-Безбородька)

Спочатку Гімназія була навчальним закладом закритого типу з платнею 1000 крб. на рік.

1821-1828 рр. - період навчання Миколи Гоголя

Гімназія була заснована для привілейованих верств дворян, духовенства і вихідців із офіцерських сімей "з метою підготовки юнаків до служіння державі".

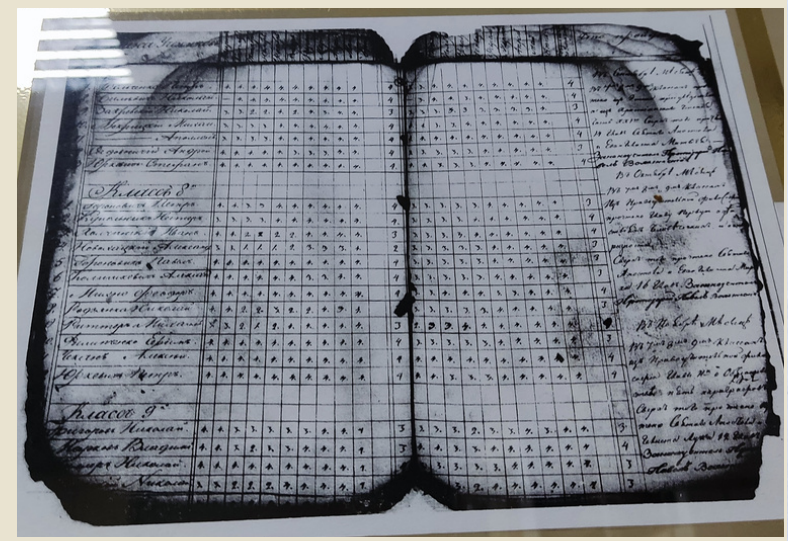
Університет імені Миколи Гоголя

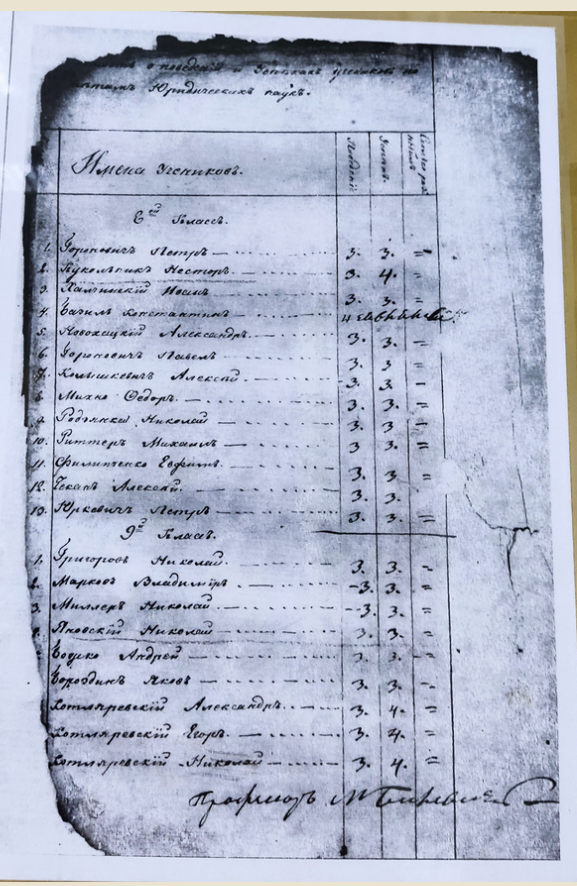
Кімната Миколи Гоголя

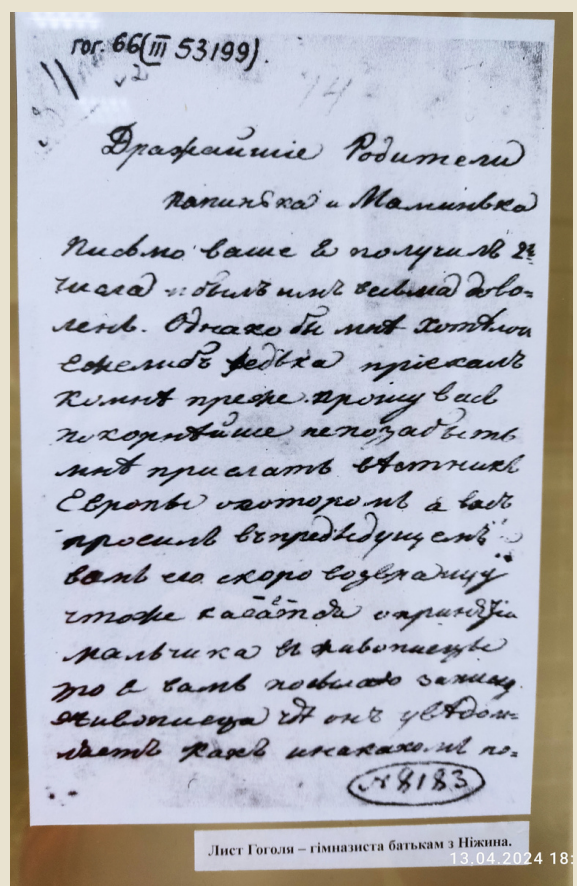
У 1909 р., до 100-річчя від дня народження М. Гоголя професори М. Сперанський, В. Резанов, П. Заболоцький запропонували створити Гоголівську кімнату. Вона й стала першим і найстарішим музеєм Ніжина

Відомості про успішність

Тут розповідають про дитячі роки та родину Гоголя, представлені підручники, фізичні прилади, меблі та дзеркало ХІХ ст., є одне з перших прижиттєвих видань «Вечорів на хуторі...» (1832 р.), копія посмертної маски та макет першого пам'ятника. Також можна дізнатися про різноманітні уподобання Гоголя під час навчання в гімназії.

Стіл, крісла, дзеркало - з ХІХ ст., часів Гімназії

Архіви свідчать

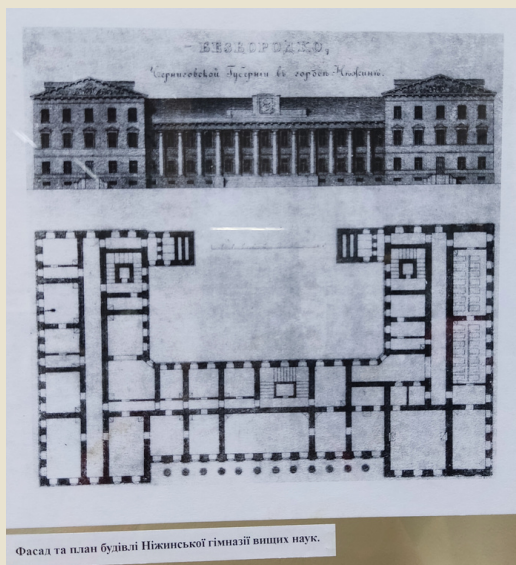

Фото Ніжина поч. XX ст.
(з приватної колекції)

Відкриття меморіальної дошки на честь
100-річчя від дня народження М. Гоголя, 1909 р.

“Справа про вільнодумство” збурила всю тодішню імперію. Почалася вона з особистої неприязні професора Білевича до своїх колег, а переросла в політичне розслідування під контролем самого шефа жандармів Бенкендорфа (1827-1830 рр.). У результаті 5 прогресивно налаштованих професорів Гімназії були позбавлені своїх посад і вислані під нагляд поліції, що суттєво послабило викладацький склад закладу.

Гоголь на допиті у “Справі про вільнодумство”

Аудиторія 215. Улюблена у студентів ХХ-ХХІ ст. і гімназистів та ліцеїстів - ХІХ-го...

“На невеликій сцені ліцеїсти любили інколи грати на святах комічні і драматичні п'єси. Грали п'єси як готові, так і писали самі ліцеїсти. Гоголь і Прокопович були головними авторами і виконавцями п'єс. Гоголь любив переважно комічні п'єси і брав ролі дідів, а Прокопович трагічні... Сатиричну роль дядька-скнари зіграв він чудово, морив глядачів сміхом і доставив їм велике задоволення. Всі ми думали тоді, що Гоголь поступить на сцену, тому що у нього був величезний сценічний талант і всі дані для гри на сцені: міміка, грим, перемінний голос і повне переродження у ролі, яку він грав...”

Т. Пащенко, товариш Гоголя

Тут був театр...

*М. Гоголь у ролі Простакової
(з музейного комплексу НДУ)*

Максим Потапенко, доктор філософії, доцент кафедри історії України НДУ ім. М. Гоголя

Важливе місце в житті гімназистів займав аматорський театр. Душею його, режисером, актором, декоратором був М.Гоголь. Ставили п'єси російських та зарубіжних драматургів. Інколи з'являлись і вистави на українську тематику. Це були п'єси батька М.Гоголя Василя Яновського, а також власні сценки гімназистів.

На столичних сценах “жодній актрисі не вдавалася так добре роль Простакової, як її зіграв шістнадцятилітній Гоголь”

К. Базилі

Шлях до літератури: проби пера

Найбільш вдалі поезії вихованців професор Нікольський публікував у столичних дамських журналах, а самі гімназисти випускали рукописні журнали та альманахи.

К. Базилі разом з М. Гоголем видавали “Північну зорю”. Про цей альманах І. Халчинський писав: “Зошит був у жовтій обкладинці з віньєтками, які самі малювали, і у вихідний день все це читалося на засіданні літературного товариства”.

Гоголь-гімназист

Частенько талановитих юнаків запрошували на «журфікси» до заможних міщан. Саме тут, у будинку поміщика Макарова, Гоголь і прочитав свої перші твори: вірші “Італія”, “Непогода”, поему “Ганс Кюхельгартен”, сатиру “Дещо про Ніжин або Дурням закон не писаний”

Садиба поміщика М.Я. Макарова

Нині у будинку Макарова знаходяться експозиційні та виставкові зали
Ніжинського краєзнавчого музею ім. І. Спаського

“Дещо про Ніжин або Дурням закон не писаний”

Сатиричний твір про Ніжин у 5-ти частинах, знищений самим автором. У першому розділі Гоголь описує освячення церкви і влаштовану греками бійку за право стояти в перших рядах настільки колоритно, що відразу вгадувалися прототипи “героїв”. Обурені греки вимагали у директора гімназії “видати” автора (за щедрі подарунки). І. Орлай вирішив інакше...

Панорама Ніжина XIX ст. Літографія Бореля

Церква Костянтина та Олени, описана у творі М. Гоголя

Знаю, що моє ім'я після мене буде щасливішим за мене...

“Брати Твердиславичі”

"У віршах вправляйся, - дружньо порадив йому тоді Базилі, - а прозою не пиши: дуже вже безглуздо виходить у тебе. Белетрист з тебе не витанцюється, це вже видно тепер".
М. Гоголь не опирався, мовчки вкинув твір у вогонь грубки...

“Ганс Кюхельgarten”

Після критики Гоголь викупив увесь наклад книги і знищив його (1829 р.)

“Його веселі і смішні оповідання, його жарти і самі штуки, завжди дотепні й гострі, без яких він не міг жити, настільки були комічні, що й тепер не можу згадувати про них без усміху і задоволення”

Співучень Гоголя Г. Шапошников

Мурована Христо-Воздвиженська церква була зведена у 1775 році коштом удови ніжинського полковника Петра Розумовського – Пелагеї як усипальниця над померлим чоловіком у передмісті Магерки. Ці Магерки сполучалися доріжками Графського саду з Ніжинською гімназією кн. Безбородька і були улюбленим місцем прогулянок гімназистів. Там же, біля церкви, збиралася молодь на гуляння.

Гоголь-гімназист на Магерках. Мал. 1955 р.

Гоголь, Магерки і Вій

Неподалік Христо-Воздвиженської церкви бував прадавній священний дубовий гай-Війтівщина. Споконвіку ніжинці поклонялися тут дубам, відзначали веснянки, гаївки, русалії та ін., виконували магичні дії.

Вій – один з найвідоміших персонажів української міфології, уособлення зла, що володів магичним поглядом, проникаючим аж у людську душу і відкриваючи її для всякої нечисті. Від погляду Вія, вважалося, немає спасіння.

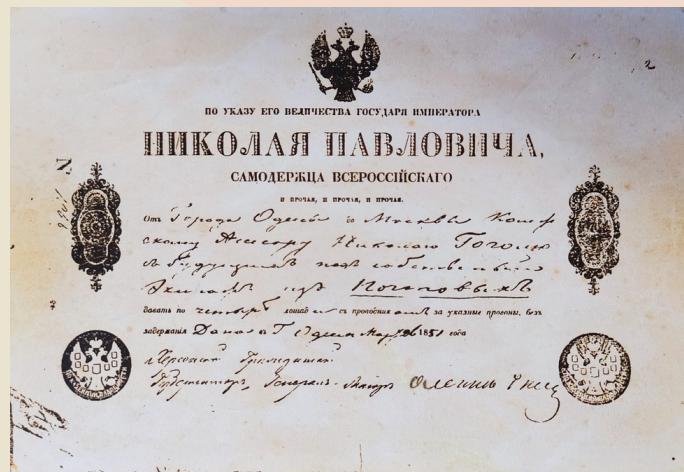
"Спілкування його з простими людьми..., - згадував В.І.Любич-Романович, - мабуть, дало йому свого роду насолоду в житті, задовольняло його етичні потреби і викликало в ньому поетичний настрій... він, після кожного такого нового знайомства будь-де, замикався у своїй кімнаті і заносив на папір свої враження". Багато своїх записів М.Гоголь пізніше використав під час написання книг "Вечори на хуторі біля Диканьки" та "Миргород".

Саме у цій церкві бурсак Хома відспівував померлу доньку ніжинського сотника. А на пальчиках красуні виблискували перстні...

Поштова станція (як музей діє з 1993 р.)

У Ніжині зберігся єдиний в Україні комплекс будівель поштової контори XVIII ст. (кімнати станційного наглядача, готель, каретний двір)

Серед експонатів - подорожня на ім'я Миколи Гоголя, виписана на березень 1851 р. Це був його останній приїзд в Україну...

Лілія Руденко - завідувачка музею, екскурсовод

Артефакт часів Гоголя

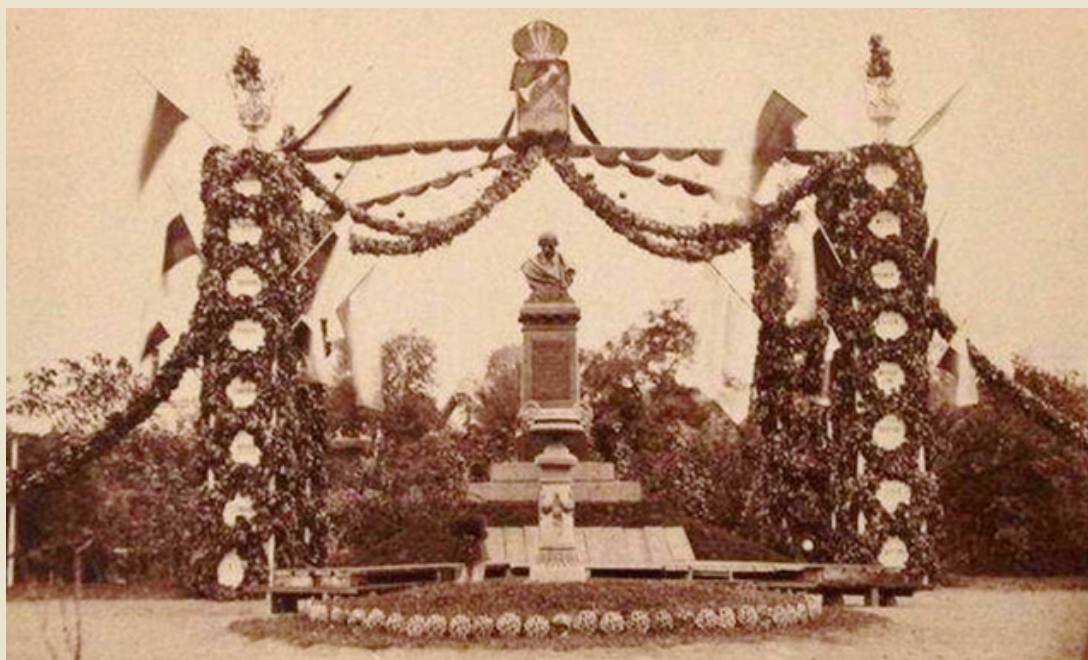

Такою Поштовою станцією бачив Гоголь (макет у музеї)

Перший у світі пам'ятник М. Гоголю

4 вересня 1881 р.

Ініціатива випускників-філологів на чолі з І. Дейнекою щодо встановлення пам'ятника знайшла відгук у серцях ніжинців. Підтримка предводителя місцевого дворянства В. Тарновського (викупив ділянку в центрі міста) та вельможі П. Кочубея (він же пожертвував 1548 крб.) дозволила отримати дозвіл Міністерства внутрішніх справ на спорудження бюсту М. Гоголя.

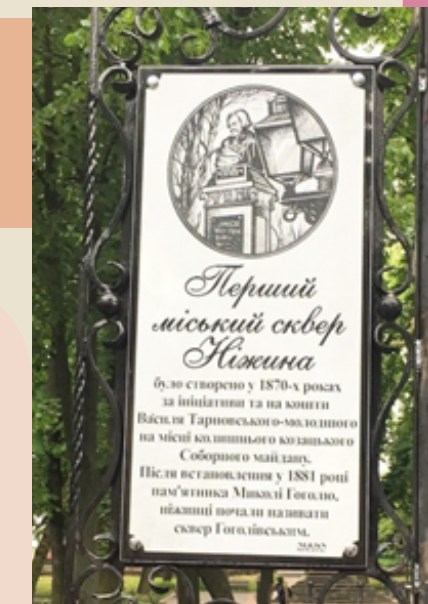
До створеного спеціального комітету увійшли М. Гербель, М. Костомаров, О. Островський, М. Лавровський (директор Ніжинського інституту), викладачі Гоголя. М. Ге організував виставку художників-передвижників, брати Терещенки пожертвували 300 крб. Студенти виготовили підписні листи, за допомогою яких збирали кошти, влаштували дві вистави, а виручені кошти передали комітету – так було зібрано 8 тис. 905 крб.

Подвійний пам'ятник - профіль П. Забіли

Скульптором пам'ятника став уродженець Чернігівщини Пармен Забіла – на той час знаний і шанований у найвищих мистецьких колах імперії. Його проєкт був виготовлений у пітерській майстерні Ботта і Шопена.

Огорожу виготовлено у ніжинській кузні Івана Лук'янченка вже на початку 90-х років XIX ст. (збереглися свідчення його нащадків), а ліхтарі були встановлені до 100-річчя письменника.

Кав'ярня-книгарня GogolPoint

Торгові ряди Ярмаркової площі

Книга
всякої
всячини

або
Підручна
енциклопе
дія

Це записна книжка вагою в кілька кілограмів, яка містить найрізноманітнішу інформацію з книг, уроків та просто розмов, що з якихось причин Гоголь вважав важливим запам'ятати. З нею вирушив підкорювати Петербург з Ніжина.

Колишня Мостова

Висновки:

1. Складено цікавий для ніжинців та гостей міста екскурсійний маршрут.

2. Виявлено, що освітній процес у Гімназії вищих наук – першого закладу університетського типу на Лівобережжі - був спрямований на підготовку держслужбовців, вивченню іноземних мов, глибокого засвоєння предметів, сприяв розвитку у вихованців навичок ораторського мистецтва, різнопланових літературних та театральних здібностей. Разом з тим, гімназисти мали можливість «занурюватися» у життя простого народу, українських традицій і надбань, що відіграло одну з ключових ролей у подальшій творчості Миколи Гоголя. «Ніжинські мотиви», почуті чи побачені Гоголем-гімназистом у місті над Остром, простежуються у відомих творах «Мертві душі», «Миргород», «Ревізор».

3. Завдяки спілкуванню з краєзнавцями та співробітниками музеїв зафіксовано ряд цікавих маловживаних фактів з «ніжинського» періоду життя Гоголя та увічнення його пам'яті.

4. У ході роботи над проєктом виявлені окремі артефакти ХІХ ст., які мають безпосереднє відношення до Миколи Гоголя (окрім архітектурних споруд).

5. Проведення екскурсій сприятиме збереженню культурно-історичної пам'яті ніжинців.

Список використаних джерел

1. Енциклопедія історії України: У 10 т. / Редкол.: В.А.Смолій (голова) та ін. — К. : Наук. думка, 2003 — Т. 2 : Г—Д. — 2004.— С. 132-133.\
2. Забарний О. Ніжин. Кам'яна квітка українського бароко. – Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2020. – 128 с.
3. Зозуля С.Ю. Історичне почуття гумору. URL:
https://www.facebook.com/MuseumSpaskogo/posts/2880620978862786/?locale=fi_FI&paipv=0&eav=AfaAyFl6vynnDSC9THab85Z9AvZoA0KMhH2yUSGAa0YLJTt5tH9nkWH6_izGVzcs5PY&_rdr
4. Лист директора історико-філологічного інституту князя І. Безбородька чернігівському губернатору М. М. Родіонову про відкриття мармурової дошки з написом «Тут навчався Гоголь» на стіні головної будівлі інституту. Документи держархіву Чернігівської області. Ф. 1105, оп. 1, спр. 1538, арк. 20. Копія. URL:<https://old.archives.gov.ua/Sections/Gogol/Chernigiv/index.php?16>
5. Микола Гоголь і світова культура (Матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 155-річчю з дня народження письменника). – К.: Ніжин, 1994. – 225 с.
6. Морозов О. З історії ніжинських храмів. Козацька пам'ятка // Вісті. – 1995, №21.
7. Ніжин і Ніжинщина: історичний простір провінції: збірник статей. Випуск 1 (відп. ред. О.Ю. Москаленко). – Ніжин, 2010. – 111 с.
8. Петренко Л.Б. Ніжин: древній і завжди юний. – Ніжин, 2004. – 384 с.
9. Руденко Л. Щедра спадщина Пармена Забіли // Ніжинська старовина. Вип. 5(8). – 2007 р. – С. 141-146.
10. Самойленко Г.В., Самойленко О.Г. Ніжинська вища школа: сторінки історії. – Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя ; ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2005. – 420 с.
11. Чернігівщина. Енциклопедичний довідник (За ред. А.В. Кудрицького). – Київ, вид-во «Українська енциклопедія», 1999. – 1008 с.
12. Чухліб Т. Козацьке коріння Миколи Гоголя. – К.: Наш час, 2013. – 271 с.
13. Шаров І. 100 видатних імен України // Ігор Шаров. – К.: Вид. дім "Альтернативи", 1999. – 502 с.

